

บทที่ 6

การวิเคราะห์ความขัดแย้ง

ทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานความอยู่รอดและฐานรายได้ของคนในชุมชนต่าง ๆ ตลอดมานับแต่รัฐและทุนขยายอิทธิพลเข้าไปถึงชุมชนต่าง ๆ ส่งผลให้ชุมชนต้องเชื่อมต่อกับโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่าเสมอ การใช้ทรัพยากรในชุมชนจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างอิสระโดยตัวชุมชนเอง รวมทั้งคนในชุมชนเดียวกันก็ไม่ได้มีอำนาจเท่ากัน อันเป็นสาเหตุให้เกิดความเหลื่อมล้ำในอำนาจการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากร และนำไปสู่ความขัดแย้งในทุกระดับ ความขัดแย้งดังกล่าวนี้อาจปรากฏในลักษณะที่เป็นความขัดแย้งภายในโครงสร้างและความขัดแย้งที่ตัวบุคคลหรือกลไกเชิงสถาบันเป็นผู้แสดงออกซึ่งความขัดแย้ง

ในบทนี้จะวิเคราะห์ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงระบบสิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประจันก่อให้เกิดความขัดแย้งอะไร ความขัดแย้งดังกล่าวเกิดจากเงื่อนไขอะไร ผู้ใช้ทรัพยากรเคลื่อนไหวต่อรองหรือปรับตัวอย่างไรเพื่อให้ได้สิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประ

ยุคการใช้ทรัพยากรโดยกลุ่มคนดั้งเดิม

การปราศจากโครงสร้างของความขัดแย้ง

ชุมชนรุ่นแรก ๆ ที่เข้าไปใช้ทรัพยากรในป่าประจันมีอายุประมาณ 100 ปี ซึ่งในเวลานั้นและต่อเนื่องมาจนถึงประมาณเมื่อ 50 ปีที่แล้ว ผืนป่าบริเวณเทือกเขานั้นมีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แร่ธาตุ และสัตว์ป่า กล่าวได้ว่ามีมากมายเกินความต้องการของชาวบ้านและชุมชนที่พึ่งพาอาศัย ในป่าประจันเช่นเดียวกันมีไม้ มีพืชพรรณธัญญาหาร มีสัตว์ป่า ชาวบ้านได้อาศัยทรัพยากรเหล่านี้ในการดำรงชีวิตมาแต่เดิม พร้อม ๆ กับการทำข้าวไร่และปลูกพืชผักสำหรับบริโภค นอกจากนี้ชาวบ้านยังอาศัยเก็บผลผลิตจากป่าไปแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอื่นที่ชาวบ้านขาดแคลน เช่น เกลือ น้ำปลา กะปิ แต่ว่าก็เป็นส่วนเพียงเล็กน้อย เพราะการไปตลาดสมัยก่อนต้องอาศัยการเดินทาง และต้องไปไกลถึงตลาดอำเภอท่าศาลาที่อยู่ห่างจากชุมชนประมาณ

45 กิโลเมตร อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ไม่เดือดร้อนอะไร เพราะอาหารการกินส่วนใหญ่สามารถหาได้จากป่า

นอกจากในป่ามีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ชาวบ้านสามารถพึ่งพาได้อย่างสบายแล้ว ประชากรสมัยก่อนก็มีน้อยมาก เช่น ชุมชนปากลงซึ่งเป็นชุมชนหลักที่ใช้ประโยชน์จากป่าประเมื่อ 55 ปีก่อนยังมีประชากรประมาณ 20 ครัวเรือนเท่านั้น และชุมชนห้วยแห้งซึ่งอยู่ใกล้ๆชุมชนปากลงมีครัวเรือนไม่เกิน 10 ครัวเรือน และไม่ปรากฏว่ามีคนจากชุมชนที่อยู่ห่างไกลออกมาหาทรัพยากรถึงป่าประ เพราะสมัยก่อนชุมชนที่อยู่ในเขตกรุงชิงมีน้อย เขตกรุงชิงดังกล่าวนับจากเขาเหล็กขึ้นไปตามแนวเขาจนถึงบริเวณบ้านทับน้ำเต้าและบ้านห้วยตง (ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ริมป่าประในปัจจุบัน) ทุกชุมชนจะมีป่าอยู่ใกล้ชุมชนให้พึ่งพา ในขณะเดียวกันคนในชุมชนต่าง ๆ ก็มีความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติ หรือสัมพันธ์เกี่ยวของกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง รวมทั้งมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยกัน ผู้คนในชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กันแบบใกล้ชิด

ความสัมพันธ์ของคนในสมัยนั้นทั้งในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน ดังที่ผู้สูงอายุบ้านปากลงกล่าวถึงเรื่องนี้มี 60 ปีที่แล้วว่า “มีแต่ป่า สัตว์เยอะ คนน้อย รู้จักกันหมด เป็นญาติเป็นหมูกัน มีอะไรก็ทำด้วยกัน ช่วยกัน ไม่นั่นอยู่ไม่ได้หรอก” (เสี่ยม กลิ่นทานตะวัน, สัมภาษณ์) ดังนั้นความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เป็นหมู่พวกกัน และพึ่งพาอาศัยกันนี้จึงเป็นเหมือนที่มาของระเบียบกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน รวมทั้งการเข้าไปใช้ทรัพยากรในป่าประด้วยคือทำอะไรก็ทำคล้าย ๆ กันคนอื่น เพราะต้องช่วยเหลือกัน ไม่มีใครทำอะไรโดยไม่คิดถึงคนอื่น หรือไม่เกรงใจว่าคนอื่นอาจเดือดร้อน เพราะหากเขาทำเช่นนั้น ก็จะไม่มีการคบ แล้วก็จะอยู่ในชุมชนยาก ดังที่ผู้สูงอายุท่านหนึ่งเล่าว่า “เราอยู่ด้วยกัน มีอะไรก็ช่วยกัน แบ่งกัน คนสมัยก่อนไม่มีใครเห็นแก่ตัว ถ้าเห็นแก่ตัวก็ไม่มีใครคบ” (วันดี คงบุรี, สัมภาษณ์)

นอกจากนี้อำนาจอันเป็นที่มาของระเบียบกฎเกณฑ์ในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรอีกประการหนึ่ง คือความเชื่อ กล่าวคือคนสมัยก่อนจะเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นลักษณะปกติของคนในสังคมแบบประเพณี ความเชื่อที่ชัดเจนของชาวบ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าประคือเชื่อว่าป่าและทรัพยากรในป่าเป็นของเจ้าป่าเจ้าเขา เวลาจะใช้ต้องขอจากเจ้าป่าเจ้าเขา ดังนั้นจึงพบว่าในทุกปีชาวบ้านจะต้องทำพิธีเบิกป่าในเดือนที่เป็นเดือนคู่ ส่วนใหญ่จะเลือกเดือน 9 หรือเดือน 11 และจะเลือกวันอังคารหรือวันเสาร์กระทำพิธี เพราะวันนี้ชาวบ้านเชื่อกันมาแต่เดิมว่าเป็นวันไหว้ผี ในวันนั้นจะมีหมอพิธีกรรมคนหนึ่งและตัวแทนชาวบ้านจำนวนหนึ่งนำเครื่องเซ่นเข้าไปในป่าประ แล้วเลือกต้นประต้นใดต้นหนึ่งเพื่อทำพิธีกรรม ต้นประที่เลือกทำพิธีนี้จะเรียกว่า “ประขวัญ” โดยผู้ทำพิธีกรรม

จะตั้งร้านสำหรับไหว้เทวดา เจ้าป่า เจ้าเขา เอาผ้ามาพันที่ต้นไม้และทำพิธีกราบไหว้เพื่อบอกต่อเทวดา เจ้าป่า เจ้าเขา ดังกล่าว

การทำพิธีกรรมเบิกป่านี้เท่ากับเป็นการยอมรับของชาวบ้านว่าป่าและทรัพยากรที่ตนเข้าไปพึ่งพานั้นเป็นของเจ้าป่าเจ้าเขา การที่ตนจะใช้ต้องขอเสียก่อน พิธีกรรมดังกล่าวก็คือการขอจากเจ้าป่านั้นเอง ผู้อาวุโสที่มีประสบการณ์ปฏิบัติพิธีกรรมนี้เล่าว่า “สมัยนั้นคนเชื่อกัน เจ้าป่าเจ้าเขา ป่ามันมาก ไม้ใหญ่มาก สัตว์มาก มันน่ากลัว หากไม่ทำพิธีขอก่อน คนก็จะกลัว” (สุทิพย์ ทับทอง, สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ก็ยังพบว่าการใช้ทรัพยากรอีกหลายกรณีที่สามารถก่อให้เกิดอันตรายได้ ชาวบ้านก็จะทำพิธีขอจากเจ้าป่าเพิ่มขึ้นอีก เช่น กรณีของการตีผึ้งยวน ซึ่งเป็นผึ้งตัวใหญ่ทำรังบนต้นไม้สูงที่ละหลายสิบรัง ผึ้งประเภทนี้หากชาวบ้านถูกต่อยที่ละหลายตัวอาจเสียชีวิตได้ และการตีผึ้งที่ต้องปีนขึ้นไปบนต้นไม้สูงอาจร่วงลงมาเสียชีวิตได้ ทีมตีผึ้งจะต้องมีคนที่มีคาถาอาคมเพื่อขอต่อเจ้าป่าเสียก่อน อีกทั้งยังพบว่าหากจะนำทรัพยากรที่มีขนาดใหญ่ออกมาใช้ก็ต้องขอต่อเจ้าป่าทุกครั้งเช่นกัน เช่น การตัดต้นไม้เพื่อนำมาสร้างสิ่งก่อสร้างทุกครั้งจะต้องทำพิธีขอต่อเจ้าป่าก่อน

ความเชื่อว่าป่าประและทรัพยากรในป่าประเป็นเจ้าเจ้าป่าเจ้าเขา ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าใช้ทรัพยากรแบบเป็นการทำลายทรัพยากรมากนัก หรือใช้เท่าที่จำเป็น ตามที่ขอต่อเจ้าป่าเจ้าเขาไว้

ในขณะเดียวกันอิทธิพลของโครงสร้างทางการเมืองและทางเศรษฐกิจก็ยังขึ้นไปไม่ถึง กรุงชิงสมัยนั้นจึงเรียกว่า “พวกเหนือ” ซึ่งหมายถึงพวกอยู่บนพื้นที่สูงห่างไกลความเจริญ หากเดินทางไกลลงมายังพื้นล่างคนก็จะพากันพูดว่า “พวกเหนือมา” ซึ่งเป็นคำพูดในเชิงที่แสดงความไม่ปกติ เพราะพวกเหนือไม่เชื่อว่าจะลงมาพื้นล่างได้ง่าย ๆ ยิ่งหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ป่าประอย่างบ้านปากลงถือได้ว่าอยู่เกือบสุดเขตกรุงชิงยิ่งถือว่าห่างไกลความเจริญมากขึ้นไปอีก

ภายใต้บริบทเช่นนี้การเข้าไปใช้ทรัพยากรในป่าประของชาวบ้านจึงอยู่ภายใต้เงื่อนไข 4 ประการ ประการแรกทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ ประการที่สอง ชาวบ้านที่ใช้ทรัพยากรมีน้อย ประการที่สาม ชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ประการที่สี่ คนมีความใกล้ชิดเป็นเครือญาติเป็นหมู่เป็นพวกกัน

ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้จึงเกิดระเบียบแบบแผนในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นระบบของชุมชน ระบบนี้ตั้งอยู่ภายใต้หลักการของการนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ตามความจำเป็น ความจำเป็นดังกล่าวเห็นได้จากทำอะไรเหมือนคนอื่น ๆ ซึ่งก็ได้แก่การนำมาใช้ในการดำรงชีวิตซึ่งจะเป็นการกินการใช้ในครัวเรือนเป็นหลัก มีการเอาไปแลกเปลี่ยนหรือขายเพียงเล็กน้อย เพื่อพอให้ได้ปัจจัยการดำรงชีวิตที่ไม่สามารถหาเองได้

สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรในป่าประในสมัยนี้ก็คือสิทธิการใช้ประโยชน์ คือหากชาวบ้านต้องการใช้ประโยชน์อะไรก็สามารถเข้าไปนำทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้ได้ เช่น โคนต้นไม้มาสร้างบ้าน เก็บสะดอ ลูกเหียง ลูกประ มาทำอาหาร ไม่มีการนำมาเก็บไว้ก่อนหรือกักตุนไว้ สิทธิการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประก็เป็นไปในรูปของการใช้ทรัพยากรภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติ ตัดต้นไม้ที่แก่แล้ว เก็บผลไม้ที่หล่นมาได้ ต้นไม้เมื่อแก่แล้ว และทำแค่เพียงพอแก่การบริโภคหรือใช้สอย

ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้จึงไม่มีเงื่อนไขที่จะทำให้ชาวบ้านขัดแย้งกัน เช่น ทรัพยากรมีน้อย ต้องแย่งกัน มีระบบกักตุนไว้ใช้หรือไว้ขายวันหน้า มีระบบอุปถัมภ์หรือระบบพวกพ้องที่ต้องนำทรัพยากรไปให้หรือไปส่งใครเป็นกรณีพิเศษ ผู้อาวุโสที่มีอายุทันสมัยนั้นต่างยืนยันตรงกันว่าสมัยนั้นทรัพยากรมาก คนน้อย คนใช้ทรัพยากรกันเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่มีการแก่งแย่งกันเหมือนสมัยนี้

ความขัดแย้งที่พอจะมีบ้างจึงไม่ใช่ความขัดแย้งที่มาจากโครงสร้างหรือปัญหาเชิงโครงสร้างไม่ว่าจะด้านใดก็ตาม แต่จะเป็นเรื่องส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วก็หายไป เช่น เช่นชาวบ้านที่ออกไปเก็บของป่าเป็นกลุ่มอาจจะส่งสัญญาณให้กลุ่มที่ไปพร้อมกับตนเข้ามาเก็บทรัพยากรที่ตนพบแหล่งที่มีมาก โดยสัญญาณดังกล่าวนี้อาจรู้เฉพาะกลุ่ม ทำให้คนอื่นที่มาต่างกลุ่มกันไม่ได้เข้าไปเก็บด้วย แต่กรณีเช่นนี้ก็ไม่มีเป้าหมายว่าเพื่อจะเก็บให้ได้มากกว่าคนอื่น เพราะทรัพยากรในป่ามีมาก ไม่ได้เก็บตรงนี้เดี๋ยวก็พบจากที่อื่น แต่ว่าจะเป็นเพียงความสะดวกของกลุ่มที่ไปด้วยกัน ที่จะไม่ต้องเดินไปไกล และหากเก็บได้พอแล้วจะเข้าบ้านได้พร้อมกันมากกว่า

ยุคหลังการสัมปทานเหมืองแร่และสัมปทานป่าไม้

การเชื่อมต่อระหว่างอิทธิพลของรัฐและทุนกับชุมชนในเขตป่า

การเปลี่ยนแปลงทางบริบทที่นำไปสู่การเกิดความขัดแย้งของคนในชุมชนที่พึ่งพาป่าประ คือ การเกิดสัมปทานเหมืองแร่และสัมปทานป่าไม้ โดยการเกิดสัมปทานเหมืองแร่ทำให้เกิดถนนเชื่อมต่อระหว่างกรุงเขกับท่าศาลา ซึ่งบริษัทที่ได้รับสัมปทานชุดแร่ได้สร้างถนนเพื่อบรรทุกแร่ลงมา โดยมีมาตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2490 เป็นต้นมามีถนนจากควนเขาเหล็กลงมา ได้ช่วงต้นทศวรรษ 2510 เป็นต้นมาบริษัทชุดแร่ได้รับสัมปทานเพิ่มที่เขาไม้ไผ่ จึงเกิดถนนจากเขาไม้ไผ่มาต่อกับถนนที่ควนเขาเหล็ก ถนนสายนี้ได้ตัดผ่านไปบริเวณที่ใกล้ป่าประด้วย ถนนสายดังกล่าวเป็นถนนดินตลอดสาย พอให้รถบรรทุกแร่ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “รถสิบล้อหัวตัด” วิ่งได้

แม้ถนนดังกล่าวคุณภาพไม่ดีหากเทียบกับถนนปัจจุบัน แต่ก็ช่วยให้ชาวบ้านจากพื้นล่างขึ้นไปบนเขาไปสะดวก เพราะสามารถขอมโดยสาธารณะรถขึ้นมาได้ จะลงมาข้างล่างก็อาศัยรถขน

แรลงมาได้เช่นกัน ในช่วงนี้จึงมีคนจากพื้นล่างขึ้นไปบุกเบิกป่าเพื่อตั้งถิ่นฐานและสร้างสวนเป็นจำนวนมาก โดยเริ่มจากสองข้างทางถนนที่นำขึ้นไป ปัจจุบันจึงเห็นได้ว่าชุมชนส่วนใหญ่บนกรุงชิงจะตั้งเรียงรายอยู่ 2 ข้างทางถนนสายนี้เอง

ชาวบ้านที่ขึ้นไปอย่างต่อเนื่องนี้ส่วนหนึ่งจะตั้งชุมชนขึ้นใหม่ อีกส่วนหนึ่งจะไปสมทบกับชุมชนที่มีอยู่แล้ว ซึ่งส่วนหลังนี้มักรู้จักกับคนในชุมชนเดิมอยู่ก่อน ที่ชุมชนปากลงและห้วยแห้งก็มีคนเพิ่มขึ้นจากกรณีนี้ ซึ่งคนที่เพิ่มขึ้นนี้ก็เข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากป่าประเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดชุมชนใหม่ขึ้นอีกแห่งหนึ่งซึ่งมีคนจากปากลงกับคนอพยพขึ้นมาใหม่มาร่วมกัน คือชุมชนบ้านน้ำเต้าในปัจจุบัน ซึ่งตั้งอยู่ปากทางเข้าป่าประ โดยชาวบ้านส่วนหนึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตป่าประ

ต้นทศวรรษ 2510 ได้มีการให้สัมปทานป่าไม้บริเวณป่าใหญ่ที่อยู่ห่างบ้านปากลงไปประมาณ 4 กิโลเมตร สัมปทานตัดไม้ดังกล่าวมีผลต่อป่าประโดยตรง 3 เรื่อง คือ **เรื่องแรก** บริษัทผู้ได้รับสัมปทานดังกล่าวได้ลักลอบเข้ามาตัดไม้ในป่าประด้วย ทำให้ไม้เนื้อแข็งขนาดใหญ่ในป่าประถูกโค่นลงจำนวนมาก **เรื่องที่สอง** บริษัทสัมปทานได้ว่าจ้างแรงงานจำนวนมากขึ้นมาเป็นแรงงานตัดไม้ในเขตพื้นที่ป่าดังกล่าว แรงงานส่วนนี้จำนวนหนึ่งได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้หรืออยู่ในป่าประและตัดไม้จากป่าประมาสร้างบ้านเรือน รวมทั้งบุกเบิกพื้นที่ป่าประเป็นที่ทำกินด้วย หมู่บ้านห้วยตงซึ่งอยู่ชายป่าประอีกด้านหนึ่งก็เกิดขึ้นในช่วงนี้ **เรื่องที่สาม** บริษัทสัมปทานป่าไม้ได้นำเลื่อยยนต์เข้ามาใช้ในการตัดไม้ ซึ่งมีความสะดวกรวดเร็วในการตัดไม้มากกว่าการใช้ขวานของชาวบ้านมาก ในไม่ช้าชาวบ้านก็รับเลื่อยไฟฟ้ามาใช้ในการโค่นไม้ของตนด้วย

ในขณะเดียวกันถนนที่เกิดขึ้นก็สามารถเชื่อมต่อชุมชนบนภูเขากับตลาดได้สะดวกขึ้น ทำให้ตลาดแบบทุนนิยมได้ขยายตัวเข้าสู่ชุมชนในเขตป่าเข้มข้นมากขึ้นเป็นลำดับ และเมื่อทางราชการได้ปรับปรุงถนนให้เป็นถนนลาดยางนับแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา การเชื่อมต่องระหว่างเศรษฐกิจของประเทศกับชุมชนบนเขาก็ยิ่งเข้มข้นขึ้นอีก

กล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสมัยใหม่ที่ขยายอิทธิพลเข้าไปยังชุมชนในเขตป่านั้นมีผลกระทบต่อโครงสร้างเดิมของชุมชนอย่างเข้มข้นขึ้นเรื่อย ๆ รวมถึงระบบสิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประด้วย และนำไปสู่ความขัดแย้งอย่างชัดเจน

1. ความขัดแย้งของโครงสร้าง

โครงสร้างการใช้ทรัพยากรแบบใหม่ที่ถูกผลักดันโดยรัฐและทุนขัดแย้งกับระบบของชุมชนแบบตรงกันข้าม โดยโครงสร้างการเข้าถึงและการใช้ทรัพยากรที่ผลักดันโดยรัฐและทุนที่ปรากฏขึ้นบนกรุงชิงนั้น คือ การที่รัฐให้สัมปทานขุดแร่และตัดไม้ ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่าสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรตามระบบของชุมชนนั้นไม่มีความหมายอะไร เพราะในที่สุดป่าทั้งหมดเป็นของรัฐ รัฐจะให้สัมปทานขุดแร่หรือตัดไม้แก่ใคร อย่างไรก็ได้ ทั้งหมดขึ้นอยู่กับรัฐ ในขณะที่ระบบของชาวบ้านจะให้ความสำคัญต่อหลักการที่ว่าทรัพยากรเป็นของเจ้าป่าเจ้าเขา ชาวบ้านจะตัดมาใช้ประโยชน์ได้บ้างเท่าที่จำเป็น และทำเหมือน ๆ กันทุกครัวเรือน และต้องขอจากเจ้าป่าก่อน ระบบของรัฐทำให้เจ้าป่าหมดความหมายไป และการใช้ทรัพยากรเท่าที่จำเป็นหมดความหมายไปเช่นกัน ระบบของรัฐแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสิทธิการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรคือ การใช้ทรัพยากรเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ แร่ธาตุจะมีประโยชน์ต่อเมื่อขุดขึ้นมาขาย เช่นเดียวกับต้นไม้จะมีประโยชน์เมื่อโค่นลงมาขายเช่นเดียวกัน ผู้อาวุโสท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "ชาวบ้านเห็นบรรทุกแร่ บรรทุกซุง วังทั้งวัน ใครจะมารักทรัพยากร รักษาทรัพยากรอยู่อย่างเดิม" (กัลจะ เมืองสุวรรณ, สัมภาษณ์) โดยเฉพาะในป่าประมับบริษัทที่รับสัมปทานตัดไม้ลักลอบเข้ามาตัดไม้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งชาวบ้านก็ไม่สามารถทำอะไรได้

ระบบการสัมปทานเป็นการร่วมมือกันระหว่างรัฐกับทุนโดยไม่สนใจชาวบ้านที่อยู่กับป่าและใช้ประโยชน์จากป่าอยู่ก่อน โดยรัฐได้ประโยชน์จากค่าสัมปทาน ในขณะที่นายทุนได้รับกำไรจากการตัดไม้ไปขาย

นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลจากตลาดเข้ามามีผลต่อชาวบ้านที่ขัดแย้งกับโครงสร้างสังคมและโครงสร้างการจัดการทรัพยากรเดิมที่ชาวบ้านคุ้นเคยเช่นกัน โดยตลาดสามารถทำให้ชาวบ้านเห็นว่าการนำทรัพยากรไปขายเอากำไรอย่างไรที่รัฐให้สัมปทานทรัพยากรแก่นายทุนนั้นมีความเป็นไปได้สำหรับชาวบ้าน โดยทำให้สิ่งที่นำออกมาจากป่าทุกชนิดเป็นสินค้าขายเอากำไรได้ มีตลาดรับซื้ออย่างชัดเจน นำมาขายเมื่อไรก็ได้เงิน นำมาขายมากก็ได้เงินมาก ในระยะหลังมีรถขึ้นไปซื้อผลผลิตจากป่าถึงที่ และแม้ผลผลิตจากป่าบางอย่างเป็นสิ่งที่นำไปขายเปิดเผยไม่ได้ เนื่องจากรัฐผูกขาดการเป็นผู้ขายแต่เพียงผู้เดียว เช่น กรณีของการตัดและแปรรูปไม้ ตลาดก็สามารถสร้างกลไกได้ดินรับซื้อไม้จากชาวบ้านได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าหลักการของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดนี้ขัดแย้งกับหลักการของระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่เน้นเรื่องการใช้ประโยชน์เท่าที่จำเป็นและอยู่ภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติอย่างสิ้นเชิง พร้อมกันนี้ตลาดยังมีพลังที่สามารถกระตุ้นให้ชาวบ้านรับเอาสิ่งของเครื่องกินเครื่องใช้แบบใหม่เข้าไปใช้ในชีวิตประจำวันแทนสิ่งที่

ชาวบ้านคุ้นเคยมาแต่เดิม ผู้สูงอายุท่านหนึ่งทวนความหลังถึงสิ่งที่ครอบครัวของท่านต้องการมาเป็นระยะจากยุควิทยุทรานซิสเตอร์ ถึงยุคโทรทัศน์ขาวดำและตู้เย็น ตู้ยุคโทรทัศน์สีและมอเตอร์ไซด์ จนถึงรถปิคอัพขับเคลื่อน 4 ล้อในปัจจุบัน ซึ่งผู้สูงอายุท่านดังกล่าวนี้ก็ยอมรับว่าต้องใช้เงินมาก “ชาวบ้านไม่มีช่องทางอื่นในการหาเงินหรอก ต้องหันเข้าหาทรัพยากรทั้งนั้น” (นึ่ง พัดสง, สัมภาษณ์)

ภายใต้แรงกดดันนี้ยังพบอีกว่าระบบของรัฐและตลาดยังกระตุ้นให้ชาวบ้านพยายามถือครองทรัพยากรเป็นส่วนตัว ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือที่ดินในป่าประ เพราะการครอบครองที่ดินเป็นส่วนตัวดังกล่าวจะทำให้ชาวบ้านมีความมั่นคงในการได้ผลผลิตที่จะขายได้ในตลาด ได้เงินมาใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมสมัยใหม่ การบุกเบิกป่าเพื่อจับจองที่ดินทำกินจึงเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้จึงพบอย่างชัดเจนว่าโครงสร้างการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยเฉพาะระบบสิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบที่ถูกแทนที่ด้วยโครงสร้างใหม่ที่มีรัฐและตลาดร่วมกันผลักดัน

2. ความขัดแย้งระหว่างรัฐ ทน กับชุมชน

ในยุคนี้รัฐไม่ได้ขัดแย้งกับชาวบ้านโดยตรงด้วยตัวเอง เพราะรัฐทำหน้าที่หลักในการให้สัมปทานแก่นายทุนในการขุดและโค่นทรัพยากรไปแสวงหากำไร ผู้ที่มาขัดแย้งโดยตรงกับชาวบ้านคือบริษัทผู้รับสัมปทานในเขตพื้นที่ป่าประมีบริษัทผู้ได้รับสัมปทานตัดไม้ลักลอบเข้ามาตัดไม้ ที่กล่าวว่าลักลอบก็เพราะป่าประนั้นอยู่นอกเขตสัมปทาน โดยที่การลักลอบดังกล่าวไม่ปรากฏว่ามีเจ้าหน้าที่ของรัฐหน่วยใดทั้งสิ้นเข้ามาห้ามปรามหรือขัดขวาง ทำให้การเข้ามาลักลอบตัดไมดังกล่าวเผชิญกับระบบของชุมชนโดยตรง

ความขัดแย้งเรื่องแรกที่เกิดขึ้นก็คือ แต่เดิมไม่มีคนภายนอกชุมชนเข้ามาตัดไม้ในป่าประหรือคนตัดไม้ในป่าประไปใช้ประโยชน์ก็คือ คนในชุมชนที่อยู่ใกล้ป่าประและพึ่งพาทรัพยากรในป่าประเพื่อการดำรงชีวิตจนเป็นปกติ การเข้ามาตัดไม้โดยคนงานของบริษัทสัมปทานที่ชาวบ้านไม่รู้จึงเป็นครั้งแรกที่เกิดปรากฏการณ์นี้

ชาวบ้านเมื่อเห็นก็ทำอะไรไม่ถนัด เพราะไม่เคยเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ และระบบของชาวบ้านที่มีอยู่เป็นระบบที่คนในชุมชนเรียนรู้โดยประสบการณ์แบบทำต่อ ๆ กันมา และขึ้นอยู่กับความสำนึกของคนที่ได้รับการปลูกฝังอยู่ในวัฒนธรรมของตน ไม่มีข้อกำหนดอะไรชัดเจน และยังไม่มีแนวทางที่จะจัดการกับคนนอกที่เข้ามา ชาวบ้านทำได้อย่างมากก็คือเข้าไปถาม ซึ่งก็ได้รับ

คำตอบจากคนงานโคนป่าว่า พวกเขาได้รับอนุญาตจากรัฐหรือจากทางราชการแล้ว ซึ่งแม้ชาวบ้านไม่พอใจแต่ก็ไม่สามารถจะทำอะไรต่อไปได้

ความขัดแย้งเรื่องที่สอง คือจำนวนต้นไม้ที่ถูกโค่นล้มมีมาก ไม้ขนาดใหญ่มากและไม้บางประเภทที่ชาวบ้านไม่ตัด เช่น ไมยาง (เก็บไว้ทำน้ำมันยาง) ก็ถูกตัดชักลากออกไป ไม้บางต้นที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ถูกโค่นล้มไปเช่นกัน ยิ่งเมื่อต้นไม้ถูกโค่นและชักลากออกไปจากป่ามากเท่าใดความไม่พอใจของชาวบ้านก็ยิ่งมีมาก และเมื่อทำอะไรไม่ได้ในที่สุดชาวบ้านก็ได้คำตอบใหม่ว่าพวกเขาก็ควรจะตัดไม้ขายบ้าง เพราะตนไม่ตัดคนภายนอกก็ตัดเอาไปหมด

ความขัดแย้งที่สาม คือความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการใช้เครื่องมือตัดไม้ ซึ่งแต่เดิมชาวบ้านจะโค่นต้นไม้โดยใช้ขวาน จะตัดต้นไม้ใหญ่ขนาดไหนก็จะใช้ขวานทั้งสิ้น ทำให้การโค่นต้นไม้เป็นกิจกรรมที่ทำได้ด้วยความยากลำบาก ยิ่งต้นไม้ใหญ่ก็ยิ่งยาก ชาวบ้านจึงโค่นไม้ไปใช้ประโยชน์เท่าที่จำเป็น ซึ่งก็สอดคล้องกับความเชื่อของชาวบ้านที่ว่าต้นไม้มีเจ้าเขาเจ้าป่าคอยดูแล แต่เมื่อบริษัทสัมปทานลักลอบเข้ามาตัดไม้ได้นำเลื่อยยนต์มาใช้ ซึ่งเลื่อยยนต์ดังกล่าวมีประสิทธิภาพในการโค่นต้นไม้มาก ทำให้ต้นไม้ที่ชาวบ้านดูแลไว้ใช้ประโยชน์ถูกโค่นลงอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านจึงรู้สึกว่าการใช้เลื่อยยนต์โค่นป่าไม่ช้าป่าก็หมด หากยังใช้ขวานอยู่ก็ยากจะโค่นไม้ได้หมดป่า ชาวบ้านเริ่มต้นด้วยความไม่พอใจ แต่เมื่อไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะกลุ่มผู้ตัดไม้จะอ้างว่าได้รับอนุญาตจากทางราชการแล้ว ในที่สุดชาวบ้านก็ต้องปรับตัวไปใช้เลื่อยยนต์เช่นเดียวกัน

ความขัดแย้งเรื่องที่สี่ คือความขัดแย้งที่เนื่องมาจากความเชื่อของชาวบ้านที่เชื่อว่าต้นไม้เป็นสมบัติของเจ้าป่าเจ้าเขา ยิ่งต้นไม้ใหญ่ยิ่งศักดิ์สิทธิ์เพราะน่าจะเป็นที่สิงสถิตของเจ้าป่าเจ้าเขา ชาวบ้านกว่าจะตัดต้นไม้แต่ละต้นต้องทำพิธีกรรมขอจากเจ้าป่าเจ้าเขา ยิ่งต้นไม้ใหญ่เป็นพิเศษชาวบ้านก็มักจะละเว้นไว้ ด้วยเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตของเจ้าป่าเจ้าเขา แต่เมื่อบริษัทสัมปทานเข้ามาตัดไม้ก็ตัดได้อย่างสะดวกสบาย ไม่เคารพเจ้าป่าเจ้าเขาอย่างที่ชาวบ้านเคารพนับถือ

ความขัดแย้งเรื่องที่ห้า เป็นความขัดแย้งกับอำนาจรัฐ ทั้งนี้เนื่องมาจากบริษัทสัมปทานเข้ามาตัดไม้ในป่าที่ชุมชนใช้ประโยชน์อยู่ โดยชาวบ้านไม่สามารถควบคุมดูแลได้ โดยผู้ตัดไม้อ้างว่าได้รับอนุญาตจากทางราชการหรือจากรัฐ ซึ่งชาวบ้านก็เชื่อว่าเป็นจริง เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐก็ไม่เคยเข้ามาดูอะไรเลย ปล่อยให้ทางบริษัทตัดไม้ได้ตามสบาย ความเข้าใจเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านไม่พอใจรัฐ และไม่เชื่อถือรัฐมาแต่ต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าในระยะต่อมาที่รัฐเข้ามาดูแลป่าประจวบประจวบประจวบจึงไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านแต่อย่างใด

3. ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน

ความขัดแย้งของชาวบ้านด้วยตนเองเกิดเมื่อชาวบ้านไม่สามารถรักษาโครงสร้างอำนาจของชุมชนในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าละเมาะ และปรับตัวเข้าสู่โครงสร้างการจัดการแบบใหม่ภายใต้อิทธิพลของรัฐและทุน ซึ่งลักษณะความขัดแย้งดังกล่าวค่อย ๆ พัฒนาชัดเจนขึ้นในช่วงท้ายของยุคนี้ก็มีลักษณะเข้มข้นขึ้นมาก

ความขัดแย้งระหว่างของชาวบ้านในกรณีของสิทธิการเข้าถึงก็มีความชัดเจน เพราะสิทธิการเข้าถึงในยุคนี้ได้พัฒนาไปสู่ลักษณะที่ผิดไปจากเดิมทั้ง 2 ลักษณะ ลักษณะแรกในกรณีที่เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นในลักษณะธรรมชาติหมุนเวียนไปตามฤดูกาล จะเกิดสิทธิการเข้าถึงแบบเสรี (open access) ลักษณะที่สอง หากเป็นที่ดินจะเกิดสิทธิการเข้าถึงแบบทรัพย์สินส่วนบุคคล

การเกิดสิทธิการเข้าถึงแบบเสรีนั้น ทำให้ชาวบ้านพยายามเข้าถึงทรัพยากรก่อนใครอื่นโดยไม่สนใจว่าผู้อื่นจะมีโอกาสเข้าถึงเช่นตนหรือไม่ ซึ่งก็ไปสัมพันธ์กับสิทธิการใช้ประโยชน์แบบเก็บให้มากที่สุดโดยไม่คำนึงว่าจะเป็นการใช้ทรัพยากรแบบคุ้มค่าหรือไม่ หรือจะเป็นการทำลายความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรหรือไม่ ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นกระบวนการของความขัดแย้งในตัว เพราะการที่บุคคลหนึ่งเร่งรีบเพื่อให้ตนเองเข้าถึงทรัพยากรนั้นก่อนใครก็คือการกีดกันคนอื่น ในขณะที่ความพยายามที่จะเอาทรัพยากรออกมาใช้ให้มากที่สุด โดยไม่คำนึงว่าจะใช้ทรัพยากรคุ้มค่าหรือไม่ จะทำลายทรัพยากรหรือไม่ ก็คือการไม่คำนึงถึงคนอื่นนั่นเอง มีตัวอย่างมากมายที่สะท้อนให้เห็นตัวอย่างนี้ เช่น การปักกำจองรังผึ้งไว้ไม่ได้ผลเพราะเมื่อมีคนมาพบก็จะตีผึ้งเลยโดยไม่สนใจเครื่องหมายที่จองไว้ ชาวบ้านที่พบต้นเหียง ต้นเนียง ต้นนาง ก็จะไปเก็บมาจนหมดต้น ทั้งที่แต่เดิมต้องรอให้ฝักตกมายังพื้นดิน พบต้นสะตอก็จะขึ้นไปเก็บเลยโดยไม่ต้องรอให้ฝักสะตอแก่ ส่วนการโค่นไม้ก็ไม่ต้องขอใคร ไม่ต้องบอกให้ใครรู้ จะโค่นไปขายก็ต้น หรือจะโค่นก็ต้นเพื่อบุกเบิกที่ทำกินก็ทำได้ โดยไม่ต้องคิดว่าใครไม่พอใจหรือใครจะเดือดร้อน

อย่างไรก็ตามความขัดแย้งเหล่านี้เป็นความขัดแย้งที่มีผลมาจากโครงสร้าง ไม่ใช่มาจากความตั้งใจของชาวบ้าน ดังนั้นจึงไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านจะต้องทะเลาะกัน เพราะการแย่งชิงดังกล่าวมีทั้งที่ไม่ทะเลาะกัน และทะเลาะกันบ้าง แต่ถึงจะทะเลาะกันบ้างเดี๋ยวก็ดีขึ้น เพราะถึงอย่างไรชาวบ้านก็ยังคงมีความสัมพันธ์ในมิติอื่นอยู่ด้วย เช่น การเป็นญาติกัน เป็นเพื่อนบ้านกัน เป็นต้น

4. การปรับตัวในท่ามกลางความขัดแย้ง

ในท่ามกลางความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้ระบบสิทธิของชุมชนไม่อาจทัดทานระบบสิทธิที่กำหนดโดยโครงสร้างอำนาจของรัฐและทุน เพราะอำนาจอย่างใหม่มีอำนาจมาแย่งชิงทรัพยากรที่ชุมชนใช้ประโยชน์และดูแลโดยตรง เช่น กรณีของการให้สัมปทาน ทำให้ชาวบ้านไม่มี

ทางเลือก นอกจากปรับตัวไปใช้ประโยชน์อย่างนั้นบ้าง เพราะไม่มีใครยอมอยู่เฉย ๆ ให้คนอื่นมาแย่งชิงทรัพยากรไปแต่เพียงฝ่ายเดียว นอกจากนี้ตลาดของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ก็มีอำนาจทำให้ชาวบ้านไปพึ่งพิงของกินของใช้จากตลาด และเกิดความต้องการสิ่งบริโภคใหม่ ๆ ตลอดเวลา ซึ่งการได้มาซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็ต้องใช้เงิน และก็สอดคล้องกับอำนาจของระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่อ่อนแอลง ชาวบ้านจึงปรับตัวไปในทางที่หลุดพ้นจากระบบของการจัดการทรัพยากรของชุมชนและเข้าสู่ระบบแบบใหม่ซึ่งมีลักษณะเด่น 2 ประการ

ลักษณะแรก คือลักษณะที่แกล้งไม่รู้ ไม่เชื่อฟังรัฐ เพราะรัฐคือผู้อนุญาตให้นายทุนจากภายนอกมาแย่งชิงทรัพยากรที่ชาวบ้านใช้ไปอย่างไม่สนใจใยดีชาวบ้านว่าจะอยู่ต่อไปอย่างไร ไม่สนใจว่าระบบการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่เป็นอย่างไร ชาวบ้านเปลี่ยนไปเป็นผู้ใช้ทรัพยากรที่ในด้านหนึ่งก็ไม่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของชุมชนแบบเดิม ในขณะที่ในอีกด้านหนึ่งก็ไม่อยู่ในกฎเกณฑ์ของรัฐด้วย กล่าวคือตามกฎหมายนั้นชาวบ้านก็ไม่สามารถตัดไม้ในป่าประดู่ได้ เพราะในขณะนั้นป่าประดู่มีสถานะเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ไม่สามารถถือครองที่ดินในป่าประดู่เป็นที่ดินส่วนตัวได้ แต่ชาวบ้านทำได้ทุกอย่างโดยไม่สนใจรัฐ

ลักษณะที่สอง คือการยอมจำนนต่ออำนาจของระบบเศรษฐกิจ ซึ่งก็เหมือนกับรัฐและนายทุนที่ทำทุกอย่างเพื่อเงิน ชาวบ้านก็ทำได้เช่นกัน จึงเห็นได้ว่าในยุคนี้เกิดปรากฏการณ์ที่ชัดเจนขึ้นว่าชาวบ้านทำทุกอย่างเพื่อให้ได้เงิน เช่น การตัดไม้ขายด้วยเลื่อยยนต์อย่างไม่จำกัดจำนวนขนาด และประเภทของไม้หากมีผู้ซื้อ รวมทั้งตัดไม้ขายให้บริษัทสัมปทานด้วย และมีชาวบ้านบางคนพัฒนาตัวเองไปสู่การตัดไม้ขายเป็นอาชีพหลักด้วย การโค่นป่าเพื่อจับจองที่ดินทำกินส่วนตัวในระยะหลังพัฒนาเป็นการปลุกยางในลักษณะเป็นพืชเชิงเดี่ยว ส่วนการเก็บลูกประดู่และของป่าต่าง ๆ ก็พัฒนาไปในทางที่เก็บให้มากที่สุดโดยไม่ต้องคำนึงถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและความเดือดร้อนของคนอื่น ซึ่งแสดงให้เห็นชัดเจนว่าการปรับตัวรอบนี้ของชาวบ้านนั้นมุ่งตอบสนองความต้องการของตลาดมากกว่าอย่างอื่น

อย่างไรก็ตามกระบวนการปรับตัวเช่นนี้ก็ไม่ได้เกิดขึ้นแบบทันทีทันใด แต่ใช้ระยะเวลาในการเปลี่ยนผ่านพอสมควร และเมื่อถึงช่วงที่ชาวบ้านเริ่มปรับตัวมาสู่แนวทางแบบใหม่แล้วซึ่งพบค่อนข้างชัดเจนหลังทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ก็พบว่าส่วนใหญ่จะเริ่มต้นจากกลุ่มชาวบ้านที่เพิ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานได้ไม่นานนัก ในขณะที่คนรุ่นเก่าจะละล้าละลังอยู่พอสมควร เพราะความคิดแบบเก่าก็ยังมีอยู่มาก ในขณะที่แรงกดดันของรัฐและทุนและแรงกระตุ้นของตลาดก็รุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ

ตัวเร่งที่ทำให้การตัดสินใจของชาวบ้านเข้มข้นก็คือช่วงเวลาที่รัฐลำเลียงกำลังขึ้นไปปราบคอมมิวนิสต์บนกรุงซึ่งทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องอพยพหลบหนีภัยสงครามลงมาอยู่พื้นที่ล่าง การต่อสู้ดังกล่าวใช้เวลาจนถึง 11 ปี คือระหว่างปี พ.ศ.2514 – 2525 ชาวบ้านกลุ่มนี้เมื่อมาอยู่ข้างล่างก็ได้รับอิทธิพลจากตลาดสมัยใหม่มากขึ้น เพราะชีวิตที่อยู่พื้นล่างนั้นต้องใช้เงินเข้มข้นมากกว่าชีวิตที่อยู่บนเขา และได้ความรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์มากขึ้น ประกอบกับคนกลุ่มนี้คิดว่าตนเองทิ้งโอกาสที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัวไปหลายปี เมื่อกลับคืนถิ่นหลังการสู้รบสงบแล้วจึงเร่งทำงานเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว ซึ่งแน่นอนว่าต้องอาศัยทรัพยากรจากป่าประเพณีแหล่งรายได้สำคัญ นอกจากนี้ผู้คืนถิ่นดังกล่าวเมื่อลงไปอยู่พื้นที่ล่างหลายปี รู้จักคนข้างล่างมาก และได้รับการช่วยเหลือจากญาติพี่น้องอย่างมาก จึงได้ชวนคนรู้จักขึ้นไปตั้งถิ่นฐานบริเวณป่าประเพณีซึ่งมีคนอพยพตามอีกมาก คนกลุ่มนี้ตั้งใจขึ้นไปสร้างครอบครัวจริงจัง จึงเร่งรีบทำมาหากิน ซึ่งก็ได้จากการอาศัยทรัพยากรในป่าประเพณีเดียวกัน ทั้งนี้โดยไม่รู้และไม่จำเป็นต้องรู้ว่าชุมชนที่เคยใช้ป่าประเพณีแต่เดิมนั้นมีระบบสิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประเพณีอย่างไร

ท่ามกลางการปรับตัวไปสู่การเข้าถึงและใช้ทรัพยากรดังกล่าวในช่วงเกือบท้าย ๆ ของยุคก็มีคนกลุ่มหนึ่งเห็นว่าป่าถูกทำลายมากเกินไป หากปล่อยไว้เช่นนี้ไม่คงจะหมดและชาวบ้านจะต้องเดือดร้อน ในที่สุดคนกลุ่มนี้นำโดยผู้ใหญ่บ้านและได้รับการสนับสนุนจากทางอำเภอได้ออกกฎระเบียบการใช้ป่าขึ้นมา และแต่งตั้งกรรมการหมู่บ้านขึ้นมาจำนวนหนึ่งเพื่อดูแลให้ชาวบ้านปฏิบัติตามกฎ แต่การดำเนินงานของคณะกรรมการนี้ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเพราะมีความขัดแย้งในโครงสร้างมาตั้งแต่ต้น กล่าวคือคณะกรรมการชุดนี้พยายามก่อรูปอำนาจขึ้นมาตามแนวทางของทางราชการ โดยใช้อำนาจของทางอำเภอและของผู้ใหญ่บ้านเป็นฐานของการออกระเบียบและการปฏิบัติงานของคณะกรรมการ ในขณะที่อีกด้านหนึ่งคณะกรรมการเหล่านี้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพาทรัพยากรจากป่าประเพณีเดียวกับคนอื่น ไม่ใช่รับเงินจากทางราชการ มิหนำซ้ำพวกเขายังต้องใช้วิธีที่จะหารายได้จากทรัพยากรในป่าประเพณีวิธีเดียวกับคนอื่น ๆ มิเช่นนั้นก็มีอาจแข่งขันเพื่อเข้าถึงทรัพยากรได้ รวมทั้งชาวบ้านที่หากินแบบทำลายทรัพยากรอยู่นั้นก็ล้วนเป็นญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูงกันอยู่แทบทั้งนั้น จะไปจับกุมใครได้ หรือแม้จะจับกุมก็ไม่มีใครยอมให้จับกุม

ยุคหลังการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขานัน การจัดการทรัพยากรเชิงเดี่ยวของรัฐ

ในปี 2535 รัฐประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขานัน ซึ่งได้ผนวกเอาป่าประเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานแห่งชาติด้วย ซึ่งขณะนั้นมีชาวบ้านตั้งครัวเรือนและมีที่ทำกินอยู่ในเขตป่าประมาณ 100 รายเศษ และน่าจะมีคนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่นอกเขตอุทยานแต่มีที่ดินอยู่ในป่าประอีกจำนวนหนึ่ง เมื่อป่าประกลายเป็นพื้นที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ทางราชการก็เริ่มมากดดันให้ผู้ที่ตั้งถิ่นทำกินอยู่ในเขตป่าประออกมาจากเขตป่าโดยอ้างว่าผิดกฎหมาย แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะชาวบ้านประมาณ 50 ราย ยอมออกมาตั้งบ้านเรือนอยู่นอกป่าแต่ก็ยังคงกลับเข้าไปทำกินในสวนของตนที่อยู่ในป่าประเช่นเดิม ส่วนอีกประมาณครึ่งหนึ่งยังคงยืนหยัดอยู่ในป่าโดยอ้างว่าตนเองอยู่มาก่อนการประกาศเขตอุทยาน

นอกจากทางอุทยานไม่สามารถผลักดันให้ชาวบ้านออกจากเขตป่าประได้แล้ว ยังพบว่า การบุกรุกที่ป่ายังคงขยายตัวต่อไป ทั้งชาวบ้านรายเดิมบุกรุกป่าเพื่อต้องการที่ดินทำสวนยางเพิ่มขึ้น เพราะขณะนั้นยางพาราได้กลายเป็นพืชหลักของกรุงชิงไปแล้ว และเกิดการเข้ามาของเจ้าของสวนยางใหม่ทั้งที่เป็นข้าราชการ นักธุรกิจ และนักการเมือง โดยซื้อจากชาวบ้านที่มีที่ดินอยู่ในเขตป่าอยู่แล้ว ซึ่งชาวบ้านก็ยินดียาย เพราะบางรายก็สะสมที่ดินไว้เกินการใช้ประโยชน์ รายที่มีที่ดินน้อยเมื่อขายแล้วก็บุกเบิกพื้นที่ป่าเพิ่มเติม ในช่วงที่ราคายางดีเป็นต้นมาชาวบ้านบางรายถึงกับพยายามบุกเบิกป่าประไว้หลายที่ เพื่อรอไว้ขายให้แก่ผู้ต้องการซื้อโดยตรง

กล่าวได้ว่าการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติไม่ได้ทำให้การบุกรุกป่าลดน้อยลง แต่กลับเพิ่มขึ้นด้วย ซึ่งมาจากเงื่อนไขสำคัญ 4 ประการ ประการแรกการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเท่ากับการประกาศตัดญาติขาดมิตรกับชาวบ้าน เพราะตามกฎหมายแล้วชาวบ้านจะเข้าไปทำกินในเขตอุทยานแห่งชาติไม่ได้ หรือคือรัฐได้ประกาศอย่างแนชัดว่าป่าประเป็นป่าของรัฐ แต่ชาวบ้านได้ให้ความหมายว่าเป็นของ “หลวง” หมายความว่าใครก็หาประโยชน์ได้ และชุมชนไม่ต้องคิดเรื่องการดูแลหรือหวงแหนอีกต่อไป เพราะเป็นของหลวงไม่ใช่ของชุมชน ประการที่สอง การเข้าไปทำมาหากินของชาวบ้านในป่าประมีความเข้มข้นมากอยู่แล้ว ทั้งการเก็บของป่าโดยเสรี และการถือครองที่ดินแบบสิทธิส่วนตัว การสร้างสวนยางบนที่ดินดังกล่าวก็ให้ผลเป็นเงินเป็นทองแล้ว จึงเป็นการยากที่ชาวบ้านจะยินยอมออกจากเขตป่า ประการที่สาม ชาวบ้านไม่กลัวทางราชการ เพราะสามารถหากลยุทธ์หลบหลีกได้ รวมทั้งสามารถสร้างการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อหาเกราะป้องกันตัวเองได้ ประการที่สี่ ยังมีคนภายนอกอีกมากที่ต้องการซื้อสวนยางในป่าประ ซึ่งเป็นช่องทางที่น่าเสี่ยงสำหรับชาวบ้านที่จะหารายได้

การเกิดขึ้นของอุทยานแห่งชาติเขานันดังกล่าวจึงมีความขัดแย้งปรากฏให้เห็นหลายส่วน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความขัดแย้งระหว่างนโยบายของรัฐ

ปัญหาของการประกาศให้ป่าประเพณีเขตป่าอนุรักษ์แล้วไม่สามารถกันชาวบ้านออกไปจากเขตป่าประเพณีได้นำไปสู่ความขัดแย้งแบบหาทางออกไม่ได้ นั่นเริ่มมาจากการขัดกันของนโยบายของรัฐ หรือนโยบายของรัฐมีความขัดแย้งกันเอง โดยในด้านหนึ่งรัฐดำเนินนโยบายอนุรักษ์ป่าด้วยการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ขึ้นมากมาย และประกาศเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยหลักการของป่าอนุรักษ์ดังกล่าวคือการแยกคนออกจากป่าอย่างเด็ดขาด ในขณะที่รัฐก็สนับสนุนกลไกของตลาดเสรีให้ไปกระตุ้นชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดอย่างเข้มข้น ในขณะที่โครงสร้างการถือครองที่ดินในประเทศไทยไม่มีความเป็นธรรม ดังนั้นชาวบ้านจึงไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากการเข้าไปบุกเบิกที่ดินในเขตป่าที่เป็นทรัพยากรส่วนรวม ที่กรุงชิงก็จะเห็นการดำเนินนโยบาย 2 หน้านี้อย่างชัดเจน โดยในด้านหนึ่งจะเห็นว่าทั้งกลไกตลาดและกลไกของรัฐได้เข้ามากระตุ้นการปลูกยางพาราใหม่อย่างกว้างขวาง และกลายเป็นเศรษฐกิจหลักของชาวกรุงชิงมานานแล้ว

นโยบายเช่นนี้จึงทำให้ชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินของตัวเองต้องพยายามหาที่ดินปลูกยางอย่างเช่นบ้านอื่น มิเช่นนั้นก็ไม่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างคนอื่น และเมื่อรัฐกดดันด้วยนโยบายอนุรักษ์ ทำให้การถือครองที่ดินดังกล่าวไม่มั่นคง ชาวบ้านก็เลือกที่จะขายไปโดยง่ายตายเมื่อมีผู้มาขอซื้อ

การขัดแย้งเชิงนโยบายดังกล่าวของรัฐน่าจะเป็นปฐมเหตุให้ปัญหาการรุกป่าของชาวบ้านเป็นปัญหาโลกแตกและเป็นความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐอย่างยากที่จะหาทางออก ดังพบว่าในปัจจุบันพื้นที่ป่าประเพณีได้กลายเป็นสวนยางของชาวบ้านทั้งชาวบ้านในชุมชนและคนข้างนอกที่เข้ามาซื้อต่อไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่ป่า

2. ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐ

เมื่อรัฐใช้วิธีการอนุรักษ์ป่าด้วยการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ ซึ่งเป็นวิธีการการจัดการทรัพยากรเชิงเดี่ยวที่ใช้กฎระเบียบของรัฐเท่านั้น ไม่คำนึงถึงการมีอยู่ของชุมชน ในขณะที่คนในชุมชนได้ทำกินอย่างมั่นคงอยู่แล้วในพื้นที่ดังกล่าว ความเป็นจริงเช่นนี้ได้นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐในทุกพื้นที่ ที่ป่าประเพณีความขัดแย้งก็เข้มข้นเช่นกัน เพราะมีชาวบ้านเข้าไปถือครอง

ที่ทำกินอยู่มาก ในขณะที่ทางเจ้าหน้าที่อุทยานก็ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ความขัดแย้งดังกล่าวปรากฏออกมาหลายลักษณะ ดังตัวอย่างกรณีต่อไปนี้

กรณีแรก ชาวบ้านที่ตั้งบ้านเรือนและทำกินอยู่ในเขตอุทยานก่อนการประกาศเขตอุทยานทางอุทยานอนุโลมให้อยู่และทำกินอยู่ได้ จนกระทั่งต้นยางที่ปลูกอยู่แก่หมดอายุ ทุกคนจะต้องออกจากป่า ซึ่งทางอุทยานก็รวมนั้นว่าชาวบ้านจะออกจากอุทยาน แต่ชาวบ้านก็ตั้งใจไว้แล้ว จะไม่ออกจากพื้นที่ป่าประ นอกจากตั้งใจว่าจะไม่ออกแล้วชาวบ้านบางส่วนยังนำที่ดินไปแบ่งขายให้คนภายนอกด้วย กรณีนี้จึงเป็นความขัดแย้งที่คุกรุ่นอยู่ตลอดเวลา

กรณีที่สอง นอกจากจะไม่ออกจากป่าแล้ว ชาวบ้านยังคงบุกเบิกที่ดินเพิ่มเติมอีก ในจำนวนนี้บางส่วนบุกเบิกที่ทำกินแทนที่เดิมที่ขายให้คนข้างนอกไปแล้ว บางส่วนบุกเบิกเพื่อเตรียมไว้ขายให้แก่คนข้างนอกโดยตรง บางส่วนก็บุกเบิกที่ดินสะสมไว้ โดยในขั้นตอนต่าง ๆ ก็พยายามใช้วิธีหลบหลีกและหลบซ่อนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐหลายประการ หากหลบไม่พ้นก็จะใช้วิธีไม่ยอมรับว่าเป็นพื้นที่ของตน ทางเจ้าหน้าที่ก็ไม่กล้าจะทำอะไรมากเพราะกลัวมีปัญหาด้านกฎหมาย ในปัจจุบันชาวบ้านที่บุกเบิกป่ากับเจ้าหน้าที่จึงยังคงมีลูกกล่อลูกชนเกิดขึ้นในพื้นที่ความขัดแย้งนี้อยู่ตลอดเวลา

กรณีที่สาม ชาวบ้านไม่เพียงคอยหลบหลีกการเข้ามาตรวจตราจับกุมของเจ้าหน้าที่เท่านั้น แต่ยังเคลื่อนไหวเชิงรุกที่จะทำให้เจ้าหน้าที่หยุดปฏิบัติการด้วย โดยการร้องเรียนต่อผู้รับผิดชอบระดับสูง เช่น รวมตัวกันไปร้องเรียนนายกรัฐมนตรีนครที่เดินทางมาที่จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อขอความมั่นคงในการอยู่ในพื้นที่ป่า การร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ตนเองในฐานะคนยากจนที่ไม่มีที่ดินทำกิน และทางอุทยานแห่งชาติเพิ่งมาประกาศเขตอุทยานภายหลัง ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่อุทยานอยู่ในลักษณะที่เป็นฝ่ายตรงกันข้ามตลอดเวลา

3. ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน

ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองเห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ กรณีของการเก็บของป่า ซึ่งในช่วงปลายยุคที่แล้วก็เห็นความขัดแย้งที่ชัดเจนแล้ว ในยุคนี้ความขัดแย้งยิ่งเข้มข้นขึ้นอีก โดยมาจากเงื่อนไข 2 ประการ ประการแรก ความต้องการของตลาดมีชัดเจนมากขึ้น โดยมีรถแมคคานารับซื้อถึงปากทางเข้าป่าประและในชุมชน ทำให้ชาวบ้านยิ่งแข่งกันเก็บของป่ามาขาย ประการที่สอง มีกลุ่มคนจากถิ่นไกลเข้ามาเก็บของป่าโดยเฉพาะ โดยแม่ค้าที่มาซื้อของป่านำมา ในที่นี้ขอยกตัวอย่างกรณีเก็บลูกประ ซึ่งมีฤดูกาลเก็บที่แน่ชัด ได้แก่ ช่วงที่ลูกประแตก คือ

ในช่วงเดือนสิงหาคม-กันยายน ของทุกปี โดยแม่ค้าหลายรายจะมาจองรถรับซื้อลูกประอยู่ที่พักทางเข้าป่าทุกวัน นอกจากนี้แม่ค้ายังนำชาวบ้านจากที่อื่นรวมกันจำนวนหลายสิบคนมาเก็บลูกประด้วย กลุ่มคนเหล่านี้ก็เข้าไปแย่งกันเก็บลูกประกับชาวบ้าน และเพื่อให้มีรายได้เป็นกอบเป็นกำกลุ่มคนเหล่านี้จึงพัฒนาไปสู่การนำเต็นท์มากางนอนที่หมู่บ้าน เพื่อจะได้ไม่เสียเวลากลับบ้านและเสียค่ารถเดินทาง ชาวบ้านเห็นว่ากลุ่มคนดังกล่าวมาแย่งชิงเก็บลูกประจึงขอให้ผู้ใหญ่บ้านกีดกันออกไป ผู้ใหญ่บ้านก็ขอให้กลุ่มคนเหล่านี้ออกไปนอกหมู่บ้าน โดยอ้างเรื่องขยะและเรื่องการลักเล็กขโมยน้อย แต่กลุ่มคนนั้นแทนจะกลับบ้านของตน กลับย้ายไปตั้งเต็นท์นอนในป่าประ และนอนเฝ้าโคนต้นประเพื่อแสดงสิทธิการจอง ซึ่งชาวบ้านก็ทำอะไรไม่ได้ เนื่องจากป่าประเป็นของอุทยานแห่งชาติหรือของหลวงใครก็เก็บได้ หากทำอะไรไปมากกว่านี้ก็กลัวจะมีเรื่องกัน

นอกจากนี้ความขัดแย้งในการเก็บลูกประในยุคนี้ยังพัฒนาไปสู่การขโมยลูกประ โดยในการเก็บลูกประนั้นชาวบ้านจะมีผ้าขาวม้าคาดเอวสำหรับใส่ลูกประ เมื่อเต็มแล้วก็จะนำไปใส่กระสอบวางไว้แล้วก็เดินไปเก็บต่อ เมื่อที่ผ้าขาวม้าคาดเอวเต็มแล้วก็จะนำมาใส่ไว้ที่กระสอบอีกทำไปเช่นนี้จนได้ลูกประเต็มกระสอบจึงแบกกระสอบออกมาขาย แต่ว่าในปัจจุบันมีการขโมยกระสอบลูกประ โดยขโมยระหว่างที่เจ้าของเดินไปไกลจากกระสอบเพื่อหาเก็บลูกประ และการขโมยนี้ไม่จำกัดคนนอกหรือว่าคนใน เพราะคนในชุมชนก็ขโมยกันได้

ส่วนการเก็บของป่าอื่น ๆ ก็ยังคงมีความขัดแย้งไม่ต่างจากปลายยุคก่อน เพียงแต่ว่าเข้มข้นขึ้น เนื่องจากของป่าลดน้อยลงกว่ายุคก่อนเป็นลำดับ เนื่องมาจากการเก็บแบบทำลาย และการโค่นต้นทิ้งจากการบุกเบิกป่า ในขณะที่คนเก็บมีมากขึ้นจากการเดินทางมาของคนจากแดนไกลดังกล่าว ลักษณะการเกิดความขัดแย้งที่เพิ่มขึ้นเช่น ในยุคนี้มีการโค่นต้นไม้เพื่อจะเก็บฝัก เพื่อจะได้ไม่เสียเวลาในการปีนต้น หรือคนที่ปีนต้นไม้ไม่เก่งก็สามารถแย่งชิงของป่ากับคนอื่นได้

4. การต่อรองและปรับตัวในท่ามกลางความขัดแย้ง

ภายใต้ความขัดแย้งดังกล่าวชาวบ้านก็มีการต่อรอง หรือการปรับตัวที่ซับซ้อนมากขึ้น กรณีเฉพาะของยุคนี้ก็คือ การต่อรองหรือปรับตัวอันเนื่องมาจากความขัดแย้งกับทางอุทยานแห่งชาติ เขานัน ความขัดแย้งกรณีนี้ว่าสำคัญ เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำผิดกฎหมายและการขาดความมั่นคงในการทำกิน หากต่อรองหรือปรับตัวได้ไม่เหมาะสมชาวบ้านก็จะประสบปัญหาในการดำรงชีวิตที่น่าจะถือว่ารุนแรงที่สุด

ชาวบ้านใช้กลยุทธ์ต่อรองกับทางอุทยาน 4 แบบ แบบแรกคือกลยุทธ์หลีกเลี่ยงซ่อนเร้น แบบที่สองคือกลยุทธ์ไม่รู้ไม่ชี้ แบบที่สามคือกลยุทธ์เรียกร้องความเป็นธรรม และแบบที่สี่คือกลยุทธ์สร้างภาพลักษณ์ให้สังคมสนับสนุน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

กลยุทธ์หลีกเลี่ยงซ่อนเร้น หมายถึงชาวบ้านพยายามหาวิธีโค่นต้นไม้หรือบุกเบิกป่าโดยไม่ให้เจ้าหน้าที่อุทยานรู้หรือพบเห็น เช่น ชาวบ้านจะใช้วิธีการพรางตาเจ้าหน้าที่อุทยาน ด้วยการเลือกตัดไม้ใหญ่ในบริเวณนั้นก่อนเพื่อให้ต้นไม้ขนาดเล็กบังซากต้นไม้ใหญ่เอาไว้ เมื่อเจ้าหน้าที่อุทยาน ใช้เฮลิคอปเตอร์บินสำรวจก็จะไม่พบซากต้นไม้ใหญ่อ้างว่า และเมื่อปล่อยไว้สักระยะไม้ใหญ่อ้างว่าก็จะผุเน่าเปื่อยไปเอง หรือชาวบ้านใช้วิธีการกันต้นไม้ บางคนใช้น้ำยาทาตออย่างหรือยาฆ่าแมลง ทาตรงที่รอยกานต้นไม้ด้วย เพื่อให้ต้นไม้ค่อย ๆ ยืนต้นตาย ป่าดังกล่าวก็จะกลายเป็นป่าไผ่หรือป่าเสื่อมโทรม ชาวบ้านก็จะเข้าไปปลูกยางพาราในพื้นที่ดังกล่าว หากเจ้าหน้าที่เข้าไปทักท้วงก็จะอ้างว่าไม่ได้โค่นป่า หากแต่เป็นป่าไผ่หรือป่าเสื่อมโทรมแล้ว จึงเข้ามาจับจองพื้นที่ทำสวนยางหาเลี้ยงชีพ หรือบางกรณีใช้วิธีการกันต้นไม้เพื่อให้ยืนต้นตาย ในขณะเดียวกันก็เริ่มปลูกยางพาราควบคู่กันไปด้วย เพราะกว่าต้นไม้ที่กันต้นไม้ไว้จะยืนต้นตายและเน่าผุล้มลงต้องใช้เวลา 5 – 7 เดือน เมื่อยางโตประมาณ 1 ปีเริ่มยืนต้นมีใบปกคลุมเป็นสีเขียวก็จะเริ่มโค่นต้นไม้ที่ยืนต้นตายออกเพื่อไม่ให้เจ้าหน้าที่สังเกตเห็นว่าพื้นที่ป่าหายไป เพราะต้นยางที่กำลังโตขึ้นหากมองจากเฮลิคอปเตอร์ก็จะมีลักษณะเป็นป่าสีเขียวพรางตาไปกับผืนป่า

นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีวิธีหลบหนีซ่อนเร้นจากเจ้าหน้าที่อุทยานในขณะที่กำลังเข้าไปถากถางป่าเพื่อบุกเบิกเป็นที่ปลูกสวนยาง หากในขณะที่กำลังถากถางพื้นที่แล้วได้ยินเสียงเฮลิคอปเตอร์บินผ่านมาก็แอบหลบซ่อนตัวหรือหนีไปที่อื่น เมื่อเฮลิคอปเตอร์บินผ่านพ้นไปสักพัก ก็จะกลับมาถากถางพื้นที่ป่าต่อ

ชาวบ้านบางคนมีเพื่อนหรือลูกหลานเป็นลูกจ้างอยู่ในอุทยาน เมื่อเจ้าหน้าที่มีแผนเข้าตรวจพื้นที่ป่า ลูกหลานดังกล่าวก็จะส่งข่าวบอก ชาวบ้านก็จะไม่เข้าไปบุกป่าในวันที่เจ้าหน้าที่เดินสำรวจ หรือชาวบ้านบางคนใช้วิธีการที่เรียกว่า “ยามเฝ้าปากทางเข้า” คือ ให้ตัวแทนไปเฝ้าบริเวณปากทางเข้าป่าในจุดที่เจ้าหน้าที่จะต้องเดินผ่าน หากพบเจ้าหน้าที่เดินผ่านมาก็จะโทรศัพท์แจ้งเตือนไปยังผู้ที่กำลังบุกป่าอยู่ให้หลบหนีออกมาก่อน

กลยุทธ์ไม่รู้ไม่ชี้ หมายถึงเมื่อชาวบ้านหลบเจ้าหน้าที่อุทยานไม่พบ หรือพบเจ้าหน้าที่โดยบังเอิญ เมื่อเจ้าหน้าที่เข้ามาซักถาม ชาวบ้านก็จะทำเป็นไม่รู้จะอะไร และบอกว่าตนไม่เกี่ยวข้องด้วย เช่น เจ้าหน้าที่อุทยานเข้าไปพบเจอพื้นที่ป่าในอุทยานถูกชาวบ้านบุกรุกและจับจองเป็นสวนยางพาราเพิ่มเติม เมื่อพยายามสอบถามชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงว่าใครเป็นเจ้าของสวนยาง

ดังกล่าวชาวบ้านก็จะตอบว่าไม่รู้ หรือไม่ก็บอกว่าเป็นของคนข้างนอกไม่รู้ว่าเป็นใคร หรือไม่ก็จะบอกว่า เป็นของนายพัน นายพลที่เข้ามาซื้อไม่รู้ว่าจะอะไร ในเรื่องนี้ชาวบ้านจะร่วมมือกันดี คือไม่ว่าเจ้าหน้าที่อุทยานมาถามเรื่องอะไร ก็มักจะเจอคำตอบที่ว่า ไม่รู้ ไม่ทราบ

กลยุทธ์สร้างภาพลักษณ์ให้สังคมสนับสนุน หมายถึงกลุ่มชาวบ้านพยายามสร้างข้อมูลข่าวสารหรือกิจกรรมที่จะทำให้สังคมเข้าใจว่าชาวบ้านคือผู้อนุรักษ์ทรัพยากร ผู้ที่สามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ เช่น ชาวบ้านพยายามแสดงออก (อาทิ เสนอข้อเรียกร้องต่อรัฐ) ว่าชาวบ้านต้องการจัดการป่าประเพณีป่าชุมชน เพราะป่าชุมชนเป็นสัญลักษณ์ของการที่ชุมชนจะอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน การพยายามรื้อฟื้นพิธีกรรมเบิกป่าขึ้นมาอีก โดยเชิญฝ่ายต่าง ๆ เข้ามาร่วมด้วย เพื่อให้เข้าใจว่าชาวบ้านยังใช้กฎเกณฑ์การจัดการป่าแบบจารีตประเพณีอยู่ นอกจากนี้ชาวบ้านยังร่วมมือกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยนำเที่ยวในช่วงที่ดอกประบาน และฤดูกาลประแตก เพื่อแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านช่วยรักษาป่าผ่านกระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นต้น

กลยุทธ์เรียกร้องความเป็นธรรม หมายถึงชาวบ้านจะรวมตัวกันไปเรียกร้องต่อผู้มีอำนาจให้ยอมรับให้ชาวบ้านทำกินอยู่ในเขตป่าได้ โดยอ้างความชอบธรรมว่าชาวบ้านอยู่ในเขตป่ามาก่อนประกาศเป็นเขตอุทยาน เช่น การไปร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรีที่เดินทางมาจังหวัดนครศรีธรรมราชในปี 2547 และการร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน เป็นต้น ซึ่งการเรียกร้องดังกล่าวได้ผลพอสมควร เพราะทำให้ทางเจ้าหน้าที่อุทยานไม่กล้าดำเนินการทางกฎหมายต่อชาวบ้าน ข้อเรียกร้องของชาวบ้านก็จะสอดคล้องกับข้อเรียกร้องของชาวบ้านที่ทำกินอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ของรัฐในพื้นที่อื่นๆ คือ ให้รัฐสร้างเส้นแบ่งเขตระหว่างพื้นที่ป่ากับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ซึ่งก็คือให้รัฐยอมรับพื้นที่ป่าเท่าที่เหลือส่วนพื้นที่ที่ชาวบ้านทำกินอยู่ก็ให้ยอมรับสิทธิของชาวบ้าน (ซึ่งในอนาคตชาวบ้านก็หวังว่ารัฐจะออกเอกสารสิทธิให้) โดยชาวบ้านสัญญาว่าจะไม่บุกรุกป่าอีก ทั้งจะช่วยดูแลป่าที่เหลือด้วย

สรุปท้ายบท

ในยุคที่ทรัพยากรในป่าประยังถูกใช้โดยคนดั้งเดิมนั้นไม่มีเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่จะให้คนเกิดความขัดแย้งกัน เพราะทรัพยากรยังมีมาก คนใช้ทรัพยากรยังมีน้อย คนยังมีความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดกัน และยังเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ในขณะที่อำนาจของรัฐและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมยังเข้าไปไม่ถึง

ต่อเมื่อรัฐให้สัมปทานในการขุดแร่และตัดไม้การเปลี่ยนแปลงก็เกิดขึ้นชัดเจน อันเนื่องมาจากเงื่อนไขที่สำคัญ 3 ประการ กล่าวคือ ประการแรกเกิดถนนที่สามารถเชื่อมต่อชุมชนในเขตป่า

กับกลไกรัฐและกลไกของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้ รวมทั้งเป็นเส้นทางที่ทำให้มีคนอพยพเข้ามาบุกเบิกป่าเพื่อตั้งถิ่นฐานอีกมาก ประการที่สอง เกิดผลกระทบต่อโครงสร้างการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยโครงสร้างของรัฐและของทุน ประการที่สาม ชาวบ้านได้รับรู้ถึงการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรของรัฐและทุนและได้เรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่จะนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์

ภายใต้เงื่อนไขนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในหลายมิติตั้งแต่ความขัดแย้งระหว่างโครงสร้างการจัดการทรัพยากรของชุมชนกับโครงสร้างอำนาจของรัฐและทุน ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐและทุน และความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง ซึ่งมีความเข้มข้นมากขึ้นเป็นลำดับ ในสถานการณ์ความขัดแย้งในยุคนี้อาชีพชาวบ้านได้ปรับตัวออกจากโครงสร้างอำนาจของชุมชนไปสู่การโอนอ่อนต่ออำนาจของตลาด คือการพยายามใช้สิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าประปรายในทางที่จะนำทรัพยากรมาขายในตลาดอย่างเต็มที่ โดยไม่คำนึงถึงการใช้ทรัพยากรอย่างไม่คุ้มค่าและแบบทำลาย รวมทั้งไม่นึกถึงว่าคนอื่นจะมีโอกาสเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรนั้นหรือไม่ การเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่เห็นความเสื่อมโทรมของป่าและอยากสร้างกติกาขึ้นมาดูแลก็ไม่ประสบผลสำเร็จเพราะการเกิดขึ้นของคณะกรรมการดังกล่าวก็มีปัญหาในตัวเองมาแต่ต้นว่าจะเป็นตัวแทนราชการหรือเป็นตัวแทนของชาวบ้าน

เมื่อเข้าสู่ยุคหลังประกาศเขตอุทยานแห่งชาติเขานัน ความขัดแย้งที่มีมาแต่เดิมก็ยังเข้มข้นขึ้นเป็นลำดับ แต่เกิดความขัดแย้งอย่างใหม่เป็นความขัดแย้งสำคัญคือความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับทางอุทยานแห่งชาติเขานัน เพราะเมื่อเริ่มประกาศเขตอุทยานในปี 2535 นั้นมีชาวบ้านตั้งบ้านเรือนและมีที่ทำกินอยู่ในเขตอุทยานนับ 100 ครัวเรือนแล้ว โดยทางอุทยานพยายามดำเนินมาตรการเพื่อให้ชาวบ้านออกจากป่าตามกฎหมาย แต่ชาวบ้านนอกจากไม่ยอมออกแล้วยังรุกป่าเพิ่มขึ้นอีกด้วย รวมทั้งนำพื้นที่ป่าดังกล่าวไปขายให้คนภายนอกด้วย อีกทั้งยังมีชาวบ้านที่อยู่นอกป่าได้เข้าไปบุกเบิกหาที่ทำกินในป่าเพิ่มเติมด้วย ความขัดแย้งระหว่างทางอุทยานที่ต้องการให้ชาวบ้านออกจากเขตป่ากับชาวบ้านที่ต้องการผลประโยชน์และความมั่นคงในการตั้งถิ่นฐานและทำกินในเขตป่าจึงเป็นคู่ขัดแย้งที่สำคัญที่สุดในปัจจุบัน ซึ่งในความขัดแย้งดังกล่าวนี้ชาวบ้านพยายามนำกลยุทธ์การต่อรองหลายอย่างมาใช้เพื่อให้ตนสามารถตั้งถิ่นฐานและทำกินอยู่ในเขตป่าได้อย่างมั่นคง รวมทั้งสามารถบุกเบิกพื้นที่เพิ่มเติมได้ด้วย กลยุทธ์ที่ใช้ได้แก่ การรุกป่าแบบหลบซ่อนและหลบหลีกไม่ให้เจ้าหน้าที่อุทยานมาพบเห็น แบบไม่รู้ไม่ชี้เมื่อเจ้าหน้าที่อุทยานมาพบ เช่นตอบปฏิเสธว่าไม่ใช่สวนยางของตน ถ้ามต่อไปก็จะตอบว่าไม่รู้ หรือบอว่าเป็นของนายทหารและนายตำรวจที่อยู่นอกชุมชน แบบสร้างภาพลักษณ์ให้สังคมสนับสนุน ได้แก่การออกข่าวว่าชาวบ้านต้องการจัดการป่าประปรายชุมชน การฟื้นฟูพิธีกรรมบุกเบิกป่าโดยเชิญหลายฝ่ายเข้าไปร่วม

ตลอดจนการร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในช่วงต้นประจําออกดอก และแบบสุดท้ายคือการเรียกร้องขอความเป็นธรรม โดยชาวบ้านจะรวมตัวกันไปเรียกร้องผู้ดูแลนโยบายระดับสูง เช่น นายกรัฐมนตรี หรือองค์กรอิสระที่เกี่ยวข้อง เพื่อในด้านหนึ่งจะเป็นการกดดันไม่ให้เจ้าหน้าที่อุทยานมาจับกุม ในอีกด้านหนึ่งเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายสาธารณะให้ชาวบ้านสามารถทำกินอยู่ในเขตป่าได้